

(Великобританія, Італія), в других случаях принята смешанная система, при которой Центральный банк выполняет обязанности по надзору совместно с другими государственными органами (США, Германия). В странах с достаточно сильным центральным банком нет необходимости предоставлять полномочия по надзору другому институту, а в тех странах, где такое разделение имеет место, оно скорее отражает исторический фактор, а не обоснованную целесообразность.

Что касается стран с переходной экономикой, здесь Центральный банк аккумулирует задачи макроэкономической ответственности, функции кредитора последней инстанции и контролера банковской системы. Единственным исключением является Венгрия, где регулирование с совещательным правом банков разделено между государственным контролирующим органом и Национальным банком Венгрии.

Таким образом, четкие позиции выступающих «за» или «против» независимой системы надзора не определены, но с уверенностью можно сказать, что эффективность банковского надзора зависит не столько от его организационного размещения, сколько от руководства по банковскому надзору и независимости от политического давления. Если конкретная институциональная организация в данной стране позволяет работать независимо от вмешательства извне, то эта организация и является наилучшей формой организации банковского надзора для данной страны.

РОЛЬ КОМЕРЦІЙНИХ БАНКІВ В АКТИВІЗАЦІЇ ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УКРАЇНІ

Т.В. Дорошенко,

Київський національний університет ім. Т.Г. Шевченка

Однією з головних причин, що заважають відродженню національної економіки, є відсутність достатніх інвестиційних коштів. З 1990 року спостерігається падіння загального обсягу інвестицій за рахунок всіх джерел фінансування. Обсяг інвестицій за 1990-1997 рр. скоротився на 78,5 %, а ВВП – на 58,8 %. При цьому значне скорочення ВВП супроводжується істотним зменшенням в ньому інвестиційної частки: з 22,7 % в 1990 р. до 11,2 % в 1997 р. Криза в інвестиційній сфері є глибокою і гострою внаслідок того, що падіння інвестицій тягне додаткове падіння виробництва.

У більшості країн світу банківська система, зокрема, комерційні та інвестиційні банки, вважаються основним джерелом капіталу. Це характерно і для України, де такі альтернативні джерела отримання

Дорошенко, Т.В. Роль комерційних банків в активізації інвестиційної діяльності в Україні [Текст] / Т.В. Дорошенко // Проблеми та перспективи розвитку банківської системи України: зб. наук. праць / УАБС НБУ. – 1997. - Вип. 3. – С. 138-146.

капіталу як випуск корпоративних облігацій та ринок пайових цінних паперів, знаходяться на початковій стадії розвитку, а обсяги власних інвестиційних ресурсів підприємств (прибуток та амортизація) є недостатніми іноді навіть для простого відтворення. Тому комерційні банки України, незважаючи на поточні проблеми, можуть стати реальним джерелом фінансування інвестиційної діяльності підприємницьких структур.

Комерційні банки виконують досить значну кількість операцій (послуг), які прямо або опосередковано впливають на інвестиційну діяльність в країні (табл. 1).

Таблиця 1

Участь комерційних банків в інвестиційній діяльності

Операції та послуги комерційних банків, що носять інвестиційний характер	
Кредитні операції та послуги	Інвестиційні операції та послуги
1. Надання середньострокових та довгострокових кредитів юридичним особам	1. Вкладення коштів у статутні фонди інших юридичних осіб.
2. Дисконтування векселів	2. Купівля, продаж цінних паперів (в т.ч. державних) та операції з ними
3. Обслуговування кредитних ліній міжнародних фінансових інститутів	3. Фінансування капітальних вкладень за дорученням власників чи розпорядників коштів, що інвестуються
4. Лізинг	4. Випуск платіжних документів та цінних паперів (чеків, акредитивів, облігацій, векселів)
5. Факторинг	5. Консультування з питань інвестування, підбір підприємствам зарубіжного інвестора, підбір інвесторам об'єктів інвестування
6. Видача поручительств, гарантій та інших зобов'язань за третіх осіб, що передбачають їх виконання в грошовій формі	6. Техніко-економічне обґрунтування інвестиційних проектів

Окремо слід сказати про операції комерційних банків з цінними паперами, які включають:

- формування оптимальних емісійних портфелів (розробку програм залучення інвестицій підприємствами, вибір інструментів залучення грошових ресурсів, розробку планів-графіків емісії боргових і пайових цінних паперів з обґрунтуванням оптимального співвідношення між ними, оцінку можливостей залучення грошових ресурсів у різних регіонах і обґрунтування раціонального рівня доходності з цінними паперами, що емітуються);

- формування оптимальних індивідуальних портфелів цінних паперів для великих інвесторів на основі аналізу поточного стану фінансових ринків і побудову цільових функцій інвестування на задану дату. Інколи цей вид послуг необхідно доповнювати трастом (поточним управлінням інвестиційним портфелем за домовленістю);
- андеррайтинг (розміщення цінних паперів емітентів ринку). В українській практиці андеррайтинг, як правило, здійснюється за принципом комісійної торгівлі цінними паперами, при якій андеррайтер (в даному випадку комерційний банк) зобов'язується докласти максимум зусиль для продажу цінних паперів, проте не бере на себе твердих зобов'язань щодо їх розміщення;
- брокерські послуги (здійснення цивільно-правових угод з цінними паперами в ролі повіреного, або комісіонера), а також дилерські послуги (здійснення угод з цінними паперами від свого імені, за свій рахунок шляхом проведення котирування цінних паперів);
- депозитарні послуги (представник емітента, брокер, спонсор емісії (централізатор), а також утримувач рахунків непрямих учасників ринку).

Основними з наведених вище операцій та послуг комерційних банків, що впливають на інвестиційну діяльність в країні, є надання довгострокових кредитів юридичним особам та купівля корпоративних цінних паперів на строк не менше 1 року. Саме ці операції дають в розпорядження підприємств реальні кошти для фінансування власної інвестиційної діяльності.

До 1994 р. вкладення банків у цінні папери та спільну діяльність були незначними. В 1994 р. вони збільшилися в 154 рази порівняно з 1993 р. і становили 14143 млрд. крб. При цьому вкладення в акції, хоча і зросли на 9,9 %, залишались мізерними: 0,5 % від портфеля цінних паперів комерційних банків. В 1995 р. ситуація майже не покращилась. Акції становили лише 1,3 % портфеля цінних паперів, тоді як державні облігації, що були випущені в цьому році, склали 71 % портфеля.

Загальна сума вкладень банків у власність акціонерних товариств і підприємств по відношенню до їх власного капіталу незначна і склала в 1995 р. всього 1 %.

На початок 1998 р. портфель цінних паперів комерційних банків складав 2018,5 млн. грн., або 18,4 % сумарних активів. Порівняно з попереднім роком його обсяги зросли на 238 %. Але в 1998 р. ситуація значно погіршилась у зв'язку з економічною кризою та розвалом піраміди ОВДП у третьому кварталі 1998 р.

Так, на початок 1999 р. обсяг портфеля цінних паперів комерційних банків склав 1911,4 млн. грн., що на 107,1 млн. грн. менше, ніж на початок попереднього року (табл. 2).

Таблиця 2

Обсяги та структура портфеля цінних паперів комерційних банків в 1998-1999 рр., млн. грн.

	На 1.01.99*	На 1.01.00**
Обсяг портфеля цінних паперів комерційних банків	1911,4	1897,0
В тому числі цінні папери		
- на продаж	755,9	624,3
- на інвестиції	1104,9	1180,3
Питома вага державних цінних паперів в структурі цінних паперів на інвестиції, %	82,0	59,8

* Система комерційних банків України: підсумки року // Вісник НБУ. – № 3. – 1999. – С. 21-31.

** Підсумки діяльності комерційних банків України за 1999 рік // Вісник НБУ. – № 3. – 2000. – С. 3-12.

При цьому облігації внутрішньої державної позики (ОВДП) займають 82 % цього портфеля. Тобто 906 млн. грн. банківських ресурсів замість фінансування інвестиційної діяльності в країні були спрямовані на покриття дефіциту державного бюджету.

Протягом 1999 року портфель цінних паперів зменшився ще на 14,4 млн. грн. і склав 1897,0 млн. грн., або 7,4 % від сумарних активів. Скорочення сталося за рахунок зменшення обсягів ОВДП та КОВДП в портфелі.

Отже, можна зробити висновок, що досить незначні суми банківських ресурсів витрачаються на фінансування інвестиційної діяльності суб'єктів господарювання через операції на ринку цінних паперів. Можливо, кредитні операції комерційних банків роблять більший вклад в обсяги інвестиційної діяльності в країні?

Станом на 1.01.2000 р. обсяг кредитів, наданих комерційними банками України суб'єктам господарювання, становив 11783 млн. грн. або 79,2 % від загального обсягу кредитного портфеля (табл. 3).

В 1995 р. в обіг були випущені облігації внутрішньої державної позики і значна частина активів банків була спрямована на їх купівлю. Тому з 1996 р. темп приросту кредитних вкладень досить незначний – близько 30 % на рік.

Протягом 1994–1996 рр. частка довгострокових кредитів (на строк більше 1 року) в структурі кредитів, наданих комерційними

банками суб'єктам господарювання, становила близько 11 %. Тобто тільки 11 % наданих кредитів використовувалось на інвестиційні цілі.

Таблиця 3

Кредити, надані комерційними банками суб'єктам господарювання України в 1991-2000 рр.*

Період	Усього		У тому числі у валюті			
			національній		іноземній	
	1	2	1	2	1	2
1991	0,97	...	0,97
1992	27	2770	24	2500	3	...
1993	406	1512	385	1600	21	843
1994	1558	383	1199	300	359	1697
1995	4078	262	3029	253	1049	292
1996	5452	134	4102	135	1350	129
1997	7295	134	5195	127	2100	156
1998	8855	121	5102	98	3752	179
1999	11783	133	5715	112	6068	162

*За даними НБУ (1 – залишки заборгованості на кінець періоду, млн. грн.; 2 – темпи зростання до попереднього періоду, %).

В 1998 р. ситуація дещо покращилась. На початок 1999 р. довгострокові кредити займали 32,1 % в структурі кредитів, наданих суб'єктам господарювання в національній валюті. Однак, незважаючи на позитивні зрушення, вклад комерційних банків України в інвестиційну діяльність залишається незначним. На 1.01.2000 р. питома вага довгострокових кредитів в загальних активах комерційних банків складала 14,8 %, а цінних паперів – 7,4 %.

Основною причиною недостатнього рівня участі комерційних банків в інвестуванні реального сектора економіки є високі ставки по кредитах, що, в свою чергу, обумовлюється цілим рядом чинників. Одним із них є те, що в ціну позичкового капіталу сьогодні закладається величезна премія за всі можливі ризики, пов'язані з кредитуванням підприємств, а також традиційні ризики, пов'язані зі слабкістю самої банківської системи. Це підтверджується даними про великий розрив між обліковою ставкою НБУ та процентними ставками комерційних банків по кредитах, особливо в 1993-1997 рр. (табл. 4).

Банкіри нарікають на те, що лише незначна кількість підприємств використовує міжнародні стандарти бухгалтерського обліку та складає прогноз руху грошових коштів, а також на те, що успіх підприємств залежить від певних обставин, про які банкіри не мають жодного уявлення.

Таблиця 4

Процентні ставки рефінансування комерційних банків Національним банком України та ставки комерційних банків за кредитами і депозитами в 1992-1999 рр., % річних

Період	Фактична облікова ставка НБУ	Процентні ставки комерційних банків		Різниця між ставками комерційних банків по кредитах та обліковою ставкою НБУ
		по кредитах в національній валюті	по депозитах в національній валюті	
1992	...	76,0	68,0	...
1993	68,5	221,1	187,3	152,6
1994	124,9	201,7	171,0	76,8
1995	82,1	107,1	61,2	25,0
1996	51,8	77,0	34,3	25,2
1997	25,2	49,1	18,2	23,9
1998	52,7	54,5	22,3	1,8
1999	44,0	53,4	20,7	9,4

Велика кількість підприємств веде подвійну бухгалтерію, тому фінансові звітності не дають достовірної інформації про ефективність діяльності підприємства. В результаті неможливо оцінити ризики, що пов'язані з кредитуванням конкретного підприємства. Тому банки закладають високий ступінь ризику в процентну ставку та обов'язково вимагають від позичальників заставу, ринкова вартість якої перевищує суму кредиту на 20-30 %.

Кредитувати довгострокові проекти ще більш незручно для банків. За результатами опитування, тільки 12 % підприємств малого та середнього бізнесу мають бізнес-плани. Тут є ще одна проблема – розриви у грошових потоках. Депозитні вкладення в комерційних банках носять, здебільшого, короткостроковий характер, тому можливість надання довгострокових кредитів обмежена. Крім того, довгострокові кредити звичайно передбачають великий розмір і великий ризик. А вилучити з обороту значну суму на довгий час з великим ризиком неповернення відважиться не кожен банк. Тому такі кредити надаються, в основному, лише "знайомим" підприємствам.

Ще однією причиною високого рівня процентної ставки по кредитах можна назвати невеликий розмір капіталу комерційних банків України. Рівень капіталу всієї банківської системи України дорівнює рівневі капіталу одного середнього за розміром банку в Каліфорнії або одного великого банку в Центральній Європі. Основною проблемою тут є недостатній рівень залучення вільних коштів в банківську систему. Так, представник Національного банку України нещодавно повідомив у пресі, що заощадження, які українці утримують вдома, становлять близько 12 млрд. дол. США. Вклади населення в комерційні банки України на 1.01.2000 р. становлять 4,2 млрд. грн. (це приблизно 0,85 млрд. дол. США). Тобто тільки 6,6 % своїх заощаджень населення утримує в комерційних банках.

Юридичні особи також вважають за краще обминати банки. Для здійснення своєї діяльності підприємства змушені тримати гроші в банку. Однак з міркувань безпеки та у зв'язку з тим, що Державна податкова адміністрація України (ДПАУ) отримує інформацію про рух коштів і стан банківських рахунків та має право безакцептного списання коштів з рахунків юридичних осіб, які мають прострочену податкову заборгованість, підприємства тримають значні кошти в готівці поза банківською системою. За підрахунками, за межами банківської системи обертається приблизно 50 % усієї грошової маси (за даними Світового банку, 1998).

Великою проблемою також є відтік капіталу з країни. Так, за останні сім років з України було нелегально вивезено 20-25 млрд. дол. США.

Отже, можна виділити такі основні проблеми, які заважають підвищенню участі комерційних банків України в інвестиційній діяльності:

- Недостатність залучення ресурсів до банківської системи.
- Великі розміри кредитних ризиків.
- Слабке стимулювання комерційних банків вкладати свої ресурси в довгострокові (інвестиційні) проекти.

Для вирішення першої проблеми пропонується:

- 1) проводити пропагандистську роботу серед населення. Показувати переваги зберігання заощаджень в комерційному банку, а не у вільно конвертованій валюті.
- 2) поширювати практику розрахунків за допомогою пластикових карток.
- 3) запровадити в комерційних банках систему пенсійних рахунків. Це дасть можливість залучати кошти на довгий період часу.
- 4) стримувати процес відтоку капіталу за кордон.

Для вирішення другої проблеми пропонується:

- 1) створити організацію, яка б сприяла поширенню між банками інформації про надані кредити та зобов'язання, що з'являються в результаті здійснення операцій, а також кредитні історії позичальників та інформацію про надані забезпечення. Звичайно інформація повинна бути строго конфіденційною.

Для вирішення третьої проблеми пропонується:

- 1) скасувати або зменшити оподаткування прибутків комерційних банків від надання довгострокових кредитів (на 3 і більше років).
- 2) знизити облікову ставку НБУ по кредитах, що надаються комерційним банкам, і які потім будуть вкладатись комерційними банками в довгострокові проекти. Це дозволить знизити процентну ставку по довгостроковим кредитам.

Окрім високого рівня процентної ставки по кредитах, існує, на нашу думку, ще одна проблема, яка зменшує розміри інвестування банківських ресурсів в економіку. Це слабка поінформованість підприємств про свої можливості отримання в банку необхідних ресурсів для фінансування інвестиційної діяльності. Адже окрім кредитів існує багато інших способів отримати потрібні кошти в банку. Наприклад, через такі операції комерційних банків як лізинг, факторинг, андеррайтинг спільна участь в статутному фонді підприємства тощо. Крім того, деякі банки надають послуги щодо пошуку потенційних інвесторів для підприємства.

Звичайно, не всі банки України надають такі послуги, а слабка поінформованість клієнтів про існування таких послуг і таких можливостей отримання коштів знижує обсяги участі комерційних банків в інвестиційних процесах.

Для вирішення даної проблеми пропонується створити у мережі Інтернет інформаційну базу даних про всі операції та послуги банків, що носять інвестиційний характер, по всіх комерційних банках України з детальним поясненням кожної операції та умовами їх здійснення.

Створення такої бази даних матиме легкий та вільний доступ до потрібної кожному підприємству інформації. Крім того, інформація постійно поновлюватиметься з мінімальними затратами. А комерційним банкам буде дешева за своєю вартістю реклама.

Створити і обслуговувати таку базу даних може, наприклад, НБУ або Асоціація українських банків (АУБ) або будь-яка комерційна фірма.

Реалізація вищенаведених пропозицій, на нашу думку, сприятиме активізації інвестиційної діяльності в Україні та підвищенню ролі банківської системи в цих процесах.

Список літератури

1. Закон України "Про банки та банківську систему", 1991
2. Вступ до банківської справи // Під ред. М.І. Савлука. – К: Лібра, 1998.
3. Инвестиционная деятельность банков в Украине / И. Амоша, Н.И. Иванов, Т.Д. Косова и др. – Донецк: ИЭП НАН Украины, 1999.
4. Інвестування економіки України через систему комерційних банків // Банківська справа. – № 5. – 1999. – С. 48-52.
5. Итоги деятельности банковской системы в 1997 году // Фондовый рынок. – № 5. – 1998. – С. 26-27.
6. Комерційні банки на ринку цінних паперів України // Банківська справа. – № 3. – 1999. – С. 35-39.
7. Підсумки діяльності комерційних банків України за 1999 рік // Вісник НБУ. – № 3. – 2000. – С. 3-12.
8. Система комерційних банків України: підсумки року // Вісник НБУ. – № 3. – 1999. – С. 21-31.
9. Статистичний щорічник України за 1998 рік. – К: Українська енциклопедія, 1999.
10. Чарльз М. Сігер, Х'ю Паттон. Загальний стан та передумови розвитку фінансового ринку в Україні, FMI, 2000.

**НОВІ ТЕНДЕНЦІЇ В УПРАВЛІННІ
ЗОЛОТОВАЛЮТНИМИ РЕЗЕРВАМИ****О.Б. Лупін,***Київський державний торговельно-економічний університет*

Підходи центральних банків до управління золотовалютними резервами суттєво змінилися протягом останнього десятиріччя. На зміну традиційній пасивній короткостроковій інвестиційній стратегії, направленої лише на збереження резервів та підтримку їх максимальної ліквідності, прийшли нові, активні стратегії, які передбачають використання цілого ряду нових фінансових інструментів, сучасної портфельної теорії, збільшення строковості та прибутковості вкладень, застосування нових технологій управління ризиками.

Що ж призвело до таких кардинальних змін в управлінні золотовалютними резервами центральних банків, в одній із найконсервативніших сфер їх діяльності? Глобалізація та інтернаціоналізація фінансових ринків зробила останні дуже чутливими до різного роду регіональних криз (Азія, Росія, Мексика), відповідно, сильно зростає ризикованість інвестування коштів. Бурхливий розвиток інформаційних технологій зробив можливим запровадження новітніх технологій фінансового менеджменту, в яких активи розглядаються не як одне ціле ("одна велика корзина" наданих позик, цінних паперів та інших інструментів), а як декілька окремих "портфелів", кожен з

яких має свої певні інвестиційні цілі, стратегію управління ризиками і тісно пов'язаний з джерелами фінансування. Питання управління фінансовими ризиками зараз стає ядром фінансового та інвестиційного менеджменту. Такі підходи вже протягом десятиріччя широко застосовуються в комерційних банках та інвестиційних компаніях.

Центральні банки до недавнього часу продовжували використовувати традиційні підходи до управління золотовалютними резервами, а саме:

- 1) управління ліквідністю золотовалютних резервів здійснювалося шляхом інвестування коштів в короткострокові депозити або цінні папери;
- 2) з метою мінімізації ризиків як контрагенти по операціях з золотовалютними резервами розглядались лише іноземні центральні банки. Оцінка ефективності управління золотовалютними резервами здійснювалась через призму досягнення кінцевих результатів монетарної політики, тому вплив ризиків на фінансовий результат не враховувався;
- 3) практично не приділялася увага питанням підвищення доходності золотовалютних резервів. Низька доходність або збитки від управління золотовалютними резервами сприймались як необхідні витрати з проведення грошово-кредитної політики.

Першим етапом вдосконалення системи управління золотовалютними резервами є визнання вирішальної ролі ризиків в діяльності центральних банків. Цей процес йшов досить повільно, від ігнорування ризиків до активного управління ними (рис. 1).

Другий етап пов'язаний з підвищеною увагою суспільства до прозорості діяльності центрального банку, та вимогами про перерахування частини прибутків центрального банку до державного бюджету. Хоча підвищення доходності ніколи не було і не може бути одним із основних завдань центрального банку, воно розглядається як напрямок підвищення ефективності функціонування центрального банку поряд з проведенням монетарної політики та банківського нагляду.

Сучасні фінансові менеджери не розглядають ліквідність та доходність як окремі або взаємовиключні поняття. Раніше центральні банки вважали себе достатнім чином захищеними від фінансових ризиків при розміщенні коштів золотовалютних резервів виключно у короткострокові, гарантовані державою цінні папери та банківські депозити. Вимоги щодо обмеження терміну інвестування коштів золотовалютних резервів знайшло своє відображення навіть у законодавстві